

«Όλος ο κόσμος είναι τρελός»

AMP 2024

Jacques-Alain Miller

Αφιερώνω αυτή τη διάλεξη στην Αντζελίνα Χαράρι (Angelina Harari), που, ως πρόεδρος για τέσσερα χρόνια, καθοδήγησε τη ζωή της Παγκόσμιας Εταιρίας Ψυχανάλυσης (AMP) άλλοτε με τραχύ κι άλλοτε με απαλό χέρι, πάντα εύστοχα.

Εναπόκειται σ' εμένα να δώσω το τίτλο των συνεδρίων της AMP¹. Γιατί άραγε συμβαίνει αυτό; Έχει επικρατήσει ως συνήθεια, έχει γίνει ένα είδος παράδοσης - προσοχή κίνδυνος! Δεν θα είναι πάντα έτσι. Αλλά υποθέτω πως αυτή η στιγμή δεν έχει έρθει ακόμη. Οπότε συνεχίζω. Το επόμενο μας συνέδριο θα έχει τίτλο: *Όλος ο κόσμος είναι τρελός*².

Πλαίσιο

Όπως και ο τίτλος του παρόντος συνεδρίου - *Η γυναίκα δεν υπάρχει* -, το *Όλος ο κόσμος είναι τρελός* είναι ένας αφορισμός του Λακάν. Τον ψάρεψα από ένα μικροσκοπικό γραπτό, που συνέταξε ο Λακάν κατόπιν αιτήματός μου. Επρόκειτο, τότε, για την υπεράσπιση του Τμήματος Ψυχανάλυσης της Vincennes, του οποίου η ύπαρξη στο πλαίσιο του Πανεπιστημίου Paris 8 απειλούνταν. Εξακολουθεί εξάλλου, κάθε χρόνο, να απειλείται για λόγους συγκυριακούς, αλλά και για έναν δομικό λόγο. Η αλήθεια είναι ότι, όπως γράφει ο Λακάν, *η ψυχανάλυση δεν είναι αντικείμενο διδασκαλίας*.³ Αυτό οφείλεται στην αντίθεση, που αποκαλώ δομική, μεταξύ αναλυτικού και πανεπιστημιακού λόγου, μεταξύ της πάντοτε υποτιθέμενης στην πρακτική της ψυχανάλυσης γνώσης και της εκτεθειμένης γνώσης που κυριαρχεί στον πανεπιστημιακό λόγο. Δεν θα αναπτύξω αυτή την πολύ γνωστή σ' εμάς αντίθεση.

Εξήγαγα αυτόν τον αφορισμό από μερικές γραμμές που έγραψε ο Λακάν σε μια εποχή που θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι πέραν του τάφου, εφόσον βρίσκεται μετά το Σεμινάριο με τίτλο «Η στιγμή του συμπεράσματος». Ό,τι έγραψε ή είπε ο Λακάν μετά από αυτό το Σεμινάριο χαίρει ενός ως εκ των υστέρων ιδιαίτερου καθεστώτος στο ολοκληρωμένο σύνολο της *διδασκαλίας* του - χρησιμοποιώ αυτή τη λέξη, που χρησιμοποιούσε κι ο ίδιος μέχρις ότου κατέληξε να την απορρίψει. Αυτό προσδίδει μια αξία διαθήκης σε ετούτες τις αποσπασματικές παρατηρήσεις. *Όλος ο κόσμος είναι τρελός*, ο Λακάν το διατύπωσε μια και μόνη φορά, σ' ένα κείμενο που δημοσιεύτηκε σ' ένα εμπιστευτικό τότε περιοδικό, το *Ornicar*? Επειδή τον συγκράτησα, τον σχολίασα και τον επανέλαβα, αυτός ο αφορισμός μπήκε στην

¹ Παρουσίαση του θέματος του επόμενου συνεδρίου της AMP που θα γίνει στο Παρίσι το 2024. Αυτή η παρέμβαση εκφωνήθηκε στο κλείσιμο των Grandes Assises virtuelles internationales της AMP *Η γυναίκα δεν υπάρχει*, στις 3 Απριλίου 2022, στο Maison de la mutualité του Παρισιού και μέσω τηλεδιάσκεψης. Την έκδοση επιμελήθηκαν οι Pascale Fari και Ève Miller-Rose μαζί με τους Romain Aubé και Hervé Damase καθώς και με τη συμβολή των Ariane Ducharme, Jean-Claude Encalado, Nathalie Georges & Cécile Wojnarowski. Κείμενο που δεν έχει διορθωθεί από τον συγγραφέα και δημοσιεύεται με την ευγενική του παραχώρηση.

² Lacan J., «Lacan pour Vincennes !», *Ornicar* ?, no 17/18, printemps 1979, p. 278.

³ *Ibid.*

κοινή μας γλώσσα, εκείνη της AMP, και σε ό,τι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε οι δοξασίες [doxa] μας. Έχει γίνει μάλιστα ένα είδος συνθήματος.

Στο πλαίσιο της τότε εποχής, έγινε κατανοητό μ' έναν τρόπο που κολακεύει τις σύγχρονες προκαταλήψεις, δηλαδή τη δημοκρατική διεκδίκηση μιας θεμελιώδους ισότητας των πολιτών που επιβάλλεται στην παραδοσιακή ιεραρχία, αποδομώντας την ιεραρχία που συνήθιζε να διέπει τη σχέση του θεράποντα με τον ασθενή του. Το λέω χωρίς νοσταλγία, μια και ο Λακάν προεξοφλώντας τη σύγχρονη ιδεολογία της οικουμενικής ισότητας των ομιλούντων όντων, υπογράμμισε την αδελφοσύνη που θα όφειλε να συνδέει, κατά την άποψή του, τον θεραπευτή με τον ασθενή του. *Τον άνθρωπο που «απελευθερώθηκε» από τη σύγχρονη κοινωνία, έλεγε, οφείλουμε να τον υποδεχτούμε και, παραθέτω, να του ανοίξουμε και πάλι το δρόμο του νοήματός του μέσα σε μια διακριτική αδελφοσύνη στο μέτρο της οποίας είμαστε πάντα υπερβολικά άνιστοι*⁴.

Αποπαθολογικοποίηση

Εάν πρόκειται για αδελφοσύνη, έχει πάψει προ πολλού να είναι διακριτική προκειμένου να γίνει, αντίθετα, διεκδικητική με όλη την δύναμη των πνευμόνων της υπό τη μορφή μιας πλήρους και ολοκληρωτικής ισότητας των ομιλούντων όντων.

Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι αυτή η εξισωτική διεκδίκηση μεταφράζεται σε μια προγραμματισμένη εξαφάνιση της κλινικής. Όλοι οι κλινικοί τύποι σταδιακά αφαιρούνται από τον μεγάλο κλινικό κατάλογο, ο οποίος έχει ήδη υποβαθμιστεί και αποδομηθεί από τις διαδοχικές εκδόσεις του DSM. Και αυτό, σε μια εποχή που όλοι όσοι πλήττονται από μια ψυχική διαταραχή, μια αναπηρία, αυτό που κάποτε θεωρούνταν ανωμαλία, συνεταιρίζονται μεταξύ τους και σχηματίζουν ομάδες. Αυτές οι νομότυπα ιδρυμένες, καταχωρημένες ομάδες συχνά συγκροτούνται ως ομάδες πίεσης - συμπεριλαμβανομένων των αυτιστικών, και μέχρι εκείνων που ακούν φωνές κ.λπ. Όλα δείχνουν ότι η κλινική σύντομα θα αποτελεί παρελθόν. Είναι στο χέρι μας να εναρμονίσουμε την πρακτική μας με αυτή τη νέα εποχή, χωρίς νοσταλγία, χωρίς πικρία, χωρίς πνεύμα εκδίκησης.

Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο, ο λακανικός αφορισμός μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως ανάληψη και επικύρωση ενός όρου που χρησιμοποιείται πλέον ευρέως (τον ακούσαμε να αντηχεί πολλές φορές κατά τη διάρκεια αυτού του συνεδρίου): η *αποπαθολογικοποίηση*. Δεν θα υπάρχουν πια παθολογίες, θα υπάρχουν, ήδη έχουν πάρει τη θέση τους, ελεύθερα επιλεγμένοι τρόποι ζωής - μια απαράγραπτη ελευθερία, επειδή είναι εκείνη των υποκειμένων του δικαίου. Αν μου επιτρέψετε, *το δίκαιο υπερισχύει του στρεβλού*⁵.

Ο Φρόντ μιλάει για την υποκατάσταση της αρχής της ευχαρίστησης από την αρχή της πραγματικότητας. Γινόμαστε μάρτυρες της υποκατάστασης της κλινικής αρχής από τη νομική αρχή, η οποία αποκτά μια πρωτοκαθεδρία που είναι απεχθής στα δημοκρατικά καθεστώτα. Οι συνέπειες είναι πλέον αισθητές. Για να αναφέρω ένα μόνο πρόσφατο παράδειγμα, ο νόμος που ψηφίστηκε φέτος από το γαλλικό κοινοβούλιο ορίζει ότι στο εξής θα θεωρείται αδίκημα, οποιαδήποτε επιφύλαξη, δισταγμός ή διαμόρφωση γίνεται σχετικά με το αίτημα ενός υποκειμένου - υποκειμένου του δικαίου - για μεταλλαγή φύλου [transition de genre], όπως ονομάζεται. Χρειάστηκε η παρέμβαση των αρχών της Σχολής του Φροϊδικού Αιτίου για να επικυρώσουν η Εθνοσυνέλευση και η Γερουσία δύο τροπολογίες που θεμελιώνουν την εξαίρεση των θεραπειών, υπό τον όρο ότι οι παρατηρήσεις τους θα δείχνουν σύνεση, θα προτρέπουν σε περίσκεψη και δεν θα αντιβαίνουν στην καλή προαίρεση

⁴ Lacan J., "L'agressivité en psychanalyse", Écrits, Paris, Seuil, 1966, σ. 124.

⁵ Αυτή η πρόταση, που υποδεικνύει τη θέση του «δικαιώματος» στην εποχή μας, είναι το αντίθετο εκείνης που πρότεινε ο J.-A. Miller για να προσδιορίσει τον προσανατολισμό που πρώτος ακολούθησε ο Λακάν: [le tortu l'emporte sur le droit] το στρεβλό υπερισχύει του δικαίου (Miller J.-A., « Notice de fil en aiguille », in Lacan J., *Le Séminaire*, livre XXIII, *Le Sinthome*, Paris, Seuil, 2005, p. 209).

και τον σεβασμό που απαιτούνται σε αυτό που αποκάλεσα ελεύθερη επιλογή του τρόπου ζωής κάποιου. Ένας Γάλλος πολιτικός προτείνει ακόμη και σήμερα να εισαχθεί η αλλαγή φύλου στο γαλλικό Σύνταγμα και να αναγνωριστεί ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, που είχε μέχρι σήμερα παραμεληθεί.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο αφορισμός που διατύπωσε ο Λακάν το 1978 κατανοείται ως απόλυτα ταιριαστός με το *Zeitgeist*, το πνεύμα της εποχής. Ωστόσο, με αυτή τη λογική, θα ήταν καλύτερο να πούμε: *Όλος ο κόσμος είναι φυσιολογικός*.

Ένα διπλό παράδοξο

Η πρόταση *Όλος ο κόσμος είναι τρελός*, που συμπληρώνεται στο κείμενο του Λακάν μ' ένα *δηλαδή παραληρεί*, δεν παύει να αντηχεί κάπως παράφωνα. Πράγματι, ο καταλογισμός της τρέλας και του παραληρήματος εξακολουθεί να είναι ακόμη ένα κλινικό ζήτημα. Πρόκειται όπως φαίνεται, να επικυρωθεί το τέλος της κλινικής, αλλά με όρους που ανήκουν στην κλινική. Και αυτό δεν είναι το μόνο παράδοξο που εισάγει αυτός ο αφορισμός. Πράγματι, ποιος άραγε λέει ότι *Όλος ο κόσμος είναι τρελός*; Μόνο τρελός μπορεί να είναι. Τα λόγια του είναι επομένως παραλήρημα. Σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι το ακριβές ξεπατίκωμα της ρήσης του Επιμενίδη, διατυπωμένο στον ενικό μ' ένα *Εγώ*, δηλαδή *Εγώ ψεύδομαι*. Η φύση αυτού του διπλού παράδοξου μας κάνει να υποψιαστούμε ότι στον εν λόγω αφορισμό υπάρχει κάτι περισσότερο και ίσως κάτι άλλο από την επικύρωση της λεγόμενης *αποπαθολογικοποίησης*.

Ομολογώ ότι διαδίδοντας ετούτον τον αφορισμό, αποκόπτοντάς τον από το πλαίσιο των συμφραζομένων του, αναβαθμίζοντάς ή υποβαθμίζοντάς τον σε σλόγκαν - τόσο αποτελεσματικό! - αναμφίβολα συνέβαλα σε μια παρεξήγηση που είναι σημαντικό να διορθωθεί εφόσον συνιστά το θέμα του επόμενου συνεδρίου μας. Τίποτα πιο απλό : αρκεί να το επανατοποθετήσουμε στο πλαίσιο αυτού του σύντομου κειμένου από το οποίο το έχω αποσπάσει - και θα το μεταχειριστώ στην αναπόφευκτα συντομευμένη μορφή που απαιτεί η λειτουργία κλεισίματος που καθορίζει το καθήκον μου εδώ.

Η διαλεκτική για την κλινική

Προτού ασχοληθώ με το έργο της επαναπροσδιορισμού, υποδεικνύω σε μια σύντομη αναφορά πώς θα μπορούσε να *διασωθεί η κλινική* παρά την όποια αποπαθολογικοποίηση. Θα αρκούσε να ανατρέξουμε στη διαλεκτική του επισκόπου Ντιπανλού (Duranlou), που αναπτύχθηκε για να κατευνάσει τη θέρμη εκείνων που, στην Εκκλησία, επαναστατούσαν ενάντια στις απαγορεύσεις σχετικά με την πρόοδο, τον φιλελευθερισμό και τον σύγχρονο πολιτισμό όπως διατυπώθηκαν στο Syllabus⁶ του Πάπα Πίου ΙΧ. Ο πανούργος επίσκοπος, εκπρόσωπος του φιλελεύθερου ρεύματος, προχωρεί διακρίνοντας δύο επίπεδα: το ένα που ονομάζει θέση, όπου η αρχή επιβεβαιώνεται ως απόλυτη, στη συνέχεια, από κάτω, εγγράφει την υπόθεση (με την έννοια εκείνου που βρίσκεται υπό την θέση), όπου θριαμβεύει το σχετικό. Η αρχή, αν και απόλυτη στο επίπεδό της, επιτρέπει να ανοίξει ένας χώρος διαμορφώσεων ομολογουμένως δευτερευόντων, όπου όμως λαμβάνονται υπόψη οι περιστάσεις, το τι είναι κατάλληλο και τι όχι, οι ανάγκες λειτουργικότητας κ.λπ. Έτσι, το απόλυτο και το σχετικό, κάθε άλλο παρά αντιφάσκουν, συνυπάρχουν σαν καλοί γείτονες, με την προϋπόθεση να εγκαθιδρυθεί μια ιεραρχία μεταξύ των δύο όρων.

Χρησιμοποιώντας αυτή τη διαλεκτική, η θέση ως απόλυτη θα ήταν η εξαφάνιση κάθε παθολογίας και η μετα-κλινική κοινωνική ισότητα. Ωστόσο, για το δημόσιο συμφέρον, για να

⁶ ΣτΜ: Syllabus: Αναλυτικό πρόγραμμα. Στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία πρόκειται για μια περίληψη των σημείων που αποφασίστηκαν με παπικό διάταγμα σχετικά με αιρετικά δόγματα ή πρακτικές.

αντιμετωπίσουμε την αταξία ή ακόμη και την καταστροφή που αναπόφευκτα θα επέφερε η τυφλή εφαρμογή της απόλυτης αρχής, θα διατηρού τις διακρίσεις της κλινικής στο δευτερεύον επίπεδο της υπόθεσης. Επιτρέψτε μου να σημειώσω ότι αυτό θα συμβίβαζε την άποψη των συναδέλφων μου Ντομινίκ Λωράν (Dominique Laurent) και Φρανσουά Λεγκίλ (François Leguil)⁷ με τη δική μου - θέση για μένα, υπόθεση γι' αυτούς.

Αυτό που δεν διδάσκεται

Μετά από ετούτη τη σύντομη αναφορά, η πρώτη μου παρατήρηση ή διόρθωση θα είναι πολύ απλή: θα αρκεστώ στο να λάβω υπόψη μου την πρόταση που ακολουθεί αμέσως μετά το *Όλος ο κόσμος είναι τρελός, δηλαδή παραληρεί*. Η πρόταση είναι η ακόλουθη: *Πράγματι αυτό είναι που αναδεικνύεται από το πρώτο κιάλας βήμα προς τη διδασκαλία*⁸. Εδώ, δεν έχουμε καμία αποπαθολογικοποίηση, αλλά μια υποβάθμιση, μια παρακμή, και γιατί όχι μια αποδόμηση του τι είναι η διδασκαλία – αυτό μπορεί να φαίνεται περίεργο προερχόμενο από ένα υποκείμενο που από καιρό εξυμνούσε τη θέση του δασκάλου και που ο ίδιος μιλούσε για τη διδασκαλία του.

Πράγματι, τι άραγε αναδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Λακάν - τον τελευταίο Λακάν, τον πέραν από τον Λακάν -, αν όχι ότι η διδασκαλία είναι μια τρέλα, ότι η διδασκαλία είναι ένα παραλήρημα; Έτσι, ο εν λόγω αφορισμός αποτελεί μέρος μιας σφοδρής κριτικής της λειτουργίας της διδασκαλίας. Αυτή η σφοδρή κριτική - και, θα μπορούσα να προσθέσω, καθαυτό κλινική πλαισιώνει τον αφορισμό *Όλος ο κόσμος είναι τρελός*. Ξαναδιαβάζοντας τι προηγείται στο κείμενο, διαπιστώνουμε ότι, εξαρχής, πρόκειται για μια κριτική, όχι της κλινικής, αλλά κάθε διδασκαλίας. Από εδώ και στο εξής, το σλόγκαν θα νοείται ως ακολούθως: *Πρέπει να είσαι τρελός για να διδάξεις, όποιος διδάσκει παραληρεί*. Με μια πρώτη ματιά, εκείνο που απασχολεί τον Λακάν φαίνεται να είναι η δομή κάθε διδασκαλίας.

Περίεργος τρόπος υπεράσπισης του Τμήματος Ψυχανάλυσης - το οποίο ενθάρρυνε και του οποίου την ύπαρξη πάντα υποστήριζε - υποτιμώντας τη διδασκαλία, και ιδιαίτερα εκείνη της ψυχανάλυσης, γράφοντας ότι *ο αναλυτικός λόγος δεν είναι αντικείμενο διδασκαλίας*. Και γιατί δεν είναι; Ποιοι είναι άραγε οι υποτιθέμενοι λόγοι για τους οποίους ο Λακάν επιτίθεται έτσι στη λειτουργία της διδασκαλίας;

Πρώτον, ο αναλυτικός λόγος, σε αντίθεση με τους άλλους τρεις που κατασκεύασε, *δεν διδάσκει τίποτα, διότι - όπως δηλώνει ο Λακάν - αποκλείει την κυριαρχία*. Δεν είναι ο λόγος του κυρίου, ο οποίος είναι, κατ' εξοχήν, ο λόγος της κυριαρχίας, επειδή θεμελιώνεται στο αδιαμφισβήτητο ενός κυρίου-σημαίνοντος. Ο λόγος του κυρίου διδάσκει τι είναι γνώση, δηλαδή ότι η γνώση είναι πάντοτε δούλος ενός κυρίου-σημαίνοντος - αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με τις συνθήκες γέννησης του Πανεπιστημίου, οι οποίες μπορούν να τοποθετηθούν περίπου στην εποχή του Καρλομάγνου. Ούτε πρόκειται για πανεπιστημιακό λόγο που εγκαθιστά σε κυρίαρχη θέση μια γνώση που επιτρέπει και μάλιστα απαιτεί τη διδασκαλία. Ο πανεπιστημιακός λόγος είναι, κατ' εξοχήν, διδακτικός λόγος. Τέλος, ο λόγος του υστερικού καθιστά το υποκείμενο τον κύριο του κυρίου - κυριαρχεί στον κυρίαρχο και, με αυτό τον τρόπο, τον στρώνει στη δουλειά, αυτήν της παραγωγής γνώσης. Ετούτη δεν είναι μια γνώση υπόδουλη του κυρίου, και ακόμη λιγότερο κυρίαρχη-γνώση [savoir-maitre]. Είναι ο λόγος που ωθεί στην επινόηση της γνώσης, σε τέτοιο βαθμό που ο Λακάν υπογραμμίζει τη δομική συγγένεια του λόγου του υστερικού με αυτόν της επιστήμης.

⁷ Πρβλ. Laurent D., "Le pousse-à-la-femme: de la structure à la logique" & Leguil F., "L'érotomanie dépathologisée", παρεμβάσεις στις Grandes Assises, *La cause du désir*, 2022/3 no 112.

⁸ Lacan J., "Lacan for Vincennes", ό.π., σ. 278.

Ο αναλυτικός λόγος περιλαμβάνει, και εκείνος επίσης, τη θέση της κυριαρχίας - πάνω αριστερά στα σχήματα του Λακάν. Ωστόσο, την εν λόγω θέση καταλαμβάνει ένα στοιχείο που δεν είναι φτιαγμένο για να κυριαρχεί, να διατάζει, να υποτάσσει, αλλά να προκαλεί την επιθυμία: εκείνο που ο Λακάν ονομάζει αντικείμενο *a*. Το αντικείμενο *a*, αίτιο της επιθυμίας, λέω, ενώ ακριβώς η επιθυμία δεν αφήνεται να κυριαρχηθεί, αντιστέκεται σε κάθε εντολή, την ξεγελά και άρα την εμπαιξεί. Πού βρίσκεται η γνώση σε αυτό τον λόγο; Βρίσκεται στη θέση να είναι πάντα μόνο υποτιθέμενη - και όχι ρητή - σε αντίθεση με τον πανεπιστημιακό λόγο. Όντας πάντα μόνο υποτιθέμενη, ως *υπό-τιθέμενη* είναι που υποστηρίζει την βαθμίδα του αιτίου της επιθυμίας της οποίας ο αναλυτής γίνεται το κατ' επίφαση. Εδώ, δεν έχουμε καμία διδασκαλία, πράγμα που δεν εμποδίζει το ενδεχόμενο να διδαχθεί κανείς, αλλά πρόκειται για μια γνώση χωρίς διδακτική αξία, χωρίς τάξη, συνοχή, ή σύστημα - μια γνώση που εξαρτάται από τυχαίες συναντήσεις, χωρίς νόμο. Επομένως, ο αναλυτικός λόγος δεν κυριαρχεί. Και, ειδικότερα, δεν κυριαρχεί στο υποκείμενό/θέμα του [sujet] - το ακούτε όπως θέλετε.

Ο δεύτερος λόγος που επικαλείται ο Λακάν για να απορρίψει την ικανότητα του αναλυτικού λόγου να αποτελέσει αντικείμενο διδασκαλίας είναι ο εξής : *δεν έχει τίποτα το καθολικό*. Πράγματι, σε καμία περίπτωση δεν είναι *για όλους*. Είναι, αν μπορώ να το πω έτσι, για έναν, για τον *Ένα-ολομόναχο*. Μόνο γι' αυτόν η ερμηνεία μπορεί να οδηγήσει σε μια γνώση, η οποία εξαφανίζεται μόλις ισχυριστούμε ότι την οικουμενικοποιούμε, ότι την καθιστάμε έγκυρη για όλους. Προσπαθήστε λοιπόν να εξηγήσετε σ' ένα μεγάλο ακροατήριο το εντυπωσιακό αποτέλεσμα μιας ερμηνείας: το μόνο που θα αποκαλυφθεί είναι ο κοινότοπος ή κι αμφισβητήσιμος χαρακτήρας της.

Εισάγω εδώ μια διαφοροποίηση. Ο Λακάν δεν λέει ότι η ψυχανάλυση δεν θα μπορούσε να είναι αντικείμενο διδασκαλίας, αλλά ότι ο αναλυτικός λόγος δεν θα μπορούσε να είναι, δηλαδή *grosso modo* αναφέρεται στην ψυχαναλυτική πρακτική. Υπάρχουν επίσης, παράλληλα, οι ψυχαναλυτικές θεωρίες, η ιστορία της ψυχανάλυσης καθώς και οι συζητήσεις που έχει προκαλέσει και έχουν κατατεθεί. Δεδομένου αυτού του μοιράσματος, του διαχωρισμού μεταξύ ψυχαναλυτικής πρακτικής και θεωρίας, δεν υπάρχει εδώ καμία αποκλήρυξη του Τμήματος Ψυχανάλυσης, της παρουσίας της ψυχανάλυσης στο Πανεπιστήμιο. Αντίθετα, υπάρχει ένας περιορισμός που ανοίγει και απελευθερώνει ένα πεδίο: η πρακτική της ψυχανάλυσης δεν διδάσκεται, το πολύ-πολύ να εποπτεύεται κατά περίπτωση, κάθε φορά, για ένα μοναδικό περιστατικό, το οποίο δεν μπορεί να είναι φορέας του καθολικού, αλλά μπορεί να αναχθεί, εφόσον [το περιστατικό] προσφέρεται, στο ύψος του παραδείγματος.

Πρόκειται επομένως για μια προειδοποίηση του Λακάν προς τους μαθητές του. Να ξέρετε καλά και κάντε το γνωστό ότι τίποτε από όσα θα διδαχθείτε για την ψυχανάλυση στο Πανεπιστήμιο δεν θα σας επιτρέπει, εσάς, να αποφύγετε την προσωπική ψυχανάλυσή σας. Θα χρειαστεί, όπως υποδεικνύει η εισαγωγή των *Γραπτών*, να δώσετε κάτι από τον *εαυτό σας*⁹, να πληρώσετε εσείς οι ίδιοι, και αυτό, ως κάτι εντελώς διαφορετικό από έναν μαθητή, δηλαδή ως αναλυόμενος.

Από το αδύνατο στο αναγκαίο

Διευθετώ τη συνέχεια της καταληκτικής μου ομιλίας, που είναι μάλλον εναρκτήρια, στηριζόμενος σε αυτό το κείμενο του Λακάν, και πρώτα απ' όλα στη φράση που είχα τοποθετήσει στο εξώφυλλο των μικρών και σύντομων γραπτών του που συγκεντρώθηκαν στη συλλογή με τίτλο «Παράδοξα». Με το τρίτο από τα παράδοξα του εν λόγω κειμένου αρχίζει η δεύτερη παράγραφος: *Πώς να διδάξουμε αυτό που δεν μπορεί να διδαχθεί;*

⁹ Πρβλ. Lacan J., "Ouverture de ce recueil", *Écrits*, ό.π., σ. 10.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Λακάν μεταποιεί ένα αδύνατο σ' ένα πραγματικό. Ας πούμε ότι περνάει εδώ από το αδύνατο στο αναγκαίο. Κάτι που είναι αδύνατο να διδαχθεί, πώς μπορεί παρ' όλα αυτά να διδαχθεί; Πράγματι, ακόμη αν και είναι αδύνατο να διδάξουμε, είναι ωστόσο αναγκαίο. Θα πρέπει αρχικά να διακρίνουμε μεταξύ διδασκαλίας και διδασκαλίας, δηλαδή, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Μπέρτραν Ράσελ (Bertrand Russell), να *διαστρωματώσουμε* τους δύο όρους. Υπάρχει διδασκαλία από την πλευρά του αδύνατου και διδασκαλία από την πλευρά του αναγκαίου. Η μετάβαση, βέβαια, από το ένα στο άλλο, είναι προβληματική.

Αυτό το πέρασμα δεν είναι για όλους. Ο Λακάν υπονοεί ότι δεν αφορά *όλους*, αλλά *έναν*, δηλαδή τον Φρόιντ. Διότι η πρόταση που ακολουθεί αναφέρεται σ' αυτόν: Ίδου η ατραπός μέσα από την οποία πέρασε ο Φρόιντ. Εδώ υπάρχει ένα προνόμιο: πρώτος ο Φρόιντ, και για μεγάλο χρονικό διάστημα, ανέλαβε να διδάξει εκείνο που δεν διδάσκεται, δηλαδή την ψυχανalyτική πρακτική. Και το έκανε πληρώνοντας με τον εαυτό του. Στην *Traumdeutung* παραδίδει πολλά από τα όνειρά του και δεν αποφεύγει ποτέ να αντλήσει από τα δικά του μορφώματα του ασυνειδήτου προκειμένου να προωθήσει την ψυχανάλυση. Αλλά, εκείνο που ισχύει γι' αυτόν δεν ισχύει για όλους.

Όμως, θα μπορούσα να πω, πώς αυτό ισχύει και για τον Λακάν. Δεν είναι δυνατόν να μην σκέφτηκε τον εαυτό του. Ωστόσο, δεν το λέει. Ίσως είναι η μόνη φορά που δείχνει σεμνότητα, πράγμα που δεν είχε την τάση να το κάνει. Δεδομένου ότι ο Λακάν ήταν ένας μεταρρυθμιστής της αναλυτικής πρακτικής, τούτο σίγουρα ισχύει και γι' αυτόν, αν και ο ίδιος έχει υπερασπιστεί τον εαυτό του λέγοντας ότι τα χαρακτηριστικά από τα οποία διακρίνεται η πρακτική του ισχύουν μόνο για τον ίδιο. Το αν θα τον μιμηθούμε ή όχι είναι ευθύνη του καθενός από μας. Παρ' όλα αυτά, έκανε μια εξαίρεση, θεωρητικοποίησε τη μεταβλητή διάρκεια της συνεδρίας, όχι όμως την βραχύτητά της. Θα υπήρχαν πολλά να πω εδώ, αλλά δεν θα το κάνω τώρα, γιατί θα προκαθόριζα τη φράση που ακολουθεί, η οποία περιέχει τον αφορισμό μας.

«Δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο»¹⁰

Ίδου: *Ο Φρόιντ θεώρησε ότι δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο και ότι όλος ο κόσμος (αν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια τέτοια έκφραση) - πράγματι, είναι καθολικό, σε αντίθεση με ό,τι ισχυρίζεται νωρίτερα - όλος ο κόσμος είναι τρελός, δηλαδή παραληρεί.* Οι θέσεις που συμπυκνώνονται σε αυτή την πρόταση αφορούν ταυτόχρονα το όνειρο, την τρέλα και το παραλήρημα. Χρειάζεται να αναδειχθούν. Να σημειωθεί ότι αυτές οι φράσεις αποδίδονται στον Φρόιντ από τον Λακάν. Έτσι, θα βασιστώ πρώτα στα έργα του Φρόιντ για να φωτίσω ετούτη τη φράση, στην οποία διακυβεύεται όλη η μεταψυχολογία και ολόκληρη η κλινική.

Σημειώστε ότι, με τον Λακάν, δεν είναι μόνο οι συνεδρίες που είναι σύντομες, ακόμη και εξαιρετικά σύντομες. Τα γραπτά του είναι πάντα υπό ένταση, μια διαρκώς μεταβαλλόμενη ένταση - άλλοτε υπεκφεύγει, συνταιριάζει, τριγυρνάει, και άλλοτε ο λόγος του σφίγγει απότομα και εκτοξεύει ένα ανελέητο διαπεραστικό βέλος. Αυτό συμβαίνει και με τούτη την πρόταση - μόνο που σε αυτό το σύντομο γραπτό, τα πάντα είναι αδύνατα, απογυμνωμένα, συρρικνωμένα ως το κόκαλο.

Ας ξεκινήσουμε με την πρόταση *δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο*. Φράση που κόβει την ανάσα. Αναρωτιέται κανείς αν μπορεί να το έχει γράψει ο Λακάν, όταν, αυτός ο ίδιος σ' ένα Σεμινάριο, αναφέρεται στον περίφημο τίτλο του έργου του Καλντερόν (Calderón), *Η ζωή είναι ένα όνειρο*, για να αρνηθεί αυτή τη θέση που υποστηρίζει η εν λόγω φράση και να την ακυρώσει όσον αφορά τον αναλυτικό λόγο. Αν όλα είναι όνειρο, τι γίνεται

¹⁰ « Rien n'est que rêve ».

με το πραγματικό; Μήπως πρέπει να καταλήξουμε στην διαπίστωση: *τίποτε δεν είναι πραγματικό* (πραγματικό με την έννοια του Λακάν); Είναι άραγε το πραγματικό μόνο αυταπάτη, μυθοπλασία ή ακόμη και παραλήρημα; Εξάλλου, γιατί όχι;

Εδώ αναφέρονται λόγια του Λακάν, που πάντα θεωρούνταν αινιγματικά. Στο πρώτο μάθημα του Σεμιναρίου *Το Σύνθωμα*, ο Λακάν επισημαίνει την ομοιογένεια του φαντασιακού και του πραγματικού, η οποία, όπως ισχυρίζεται, βασίζεται στη δυαδική δομή του αριθμού, πριν αναφερθεί στη θεωρία του Καντόρ (Cantor) - η οποία συναντάται και στη συνέχεια του κειμένου, τη σύνθεση του οποίου αναλύω προσεκτικά. Αυτό είναι σίγουρα ομοιογενές μ' εκείνο που λέγεται με τη μορφή του *δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο*. Η ομοιογένεια φαντασιακού - πραγματικού συμπληρώνεται με το νόημα που *αποδίδει το σύμβολο στο φαντασιακό*¹¹. Όλα συμβαίνουν ως εάν, όσον αφορά τα μαθηματικά που επικαλείται, και συγκεκριμένα τη θεωρία των συνόλων, τόσο το πραγματικό όσο και το συμβολικό, να είχαν απορροφηθεί μέσα στο φαντασιακό.

Δεν είναι άραγε απαραίτητο αυτό για να θεμελιωθεί η δήλωση ότι *δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο*; Η εν λόγω υπεροχή του φαντασιακού είναι πράγματι η *sine qua non* προϋπόθεση για να μπορούμε να πούμε ότι *δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο*. Ο Λακάν ξεκίνησε εκείνο που πρέπει να ονομαστεί η διδασκαλία του τονίζοντας την υπερίσχυση του φαντασιακού, για παράδειγμα στο «Στάδιο του καθρέφτη...». Μήπως λοιπόν στο τέλος της διαδρομής του λόγου του ο Λακάν προωθεί και πάλι το φαντασιακό; Κάτι τέτοιο θα ικανοποιούσε το πνεύμα που αρέσκεται [να λέει] περί της περιστροφής του λόγου γύρω από τον εαυτό του. Ωστόσο, αφήνω το θέμα σε εκκρεμότητα, χρησιμοποιώντας ένα ερωτηματικό και δυνητικό ύφος.

Η επινόηση του πραγματικού

Ακολουθώντας το νήμα, συναντάμε μια δεύτερη παρατήρηση του Λακάν στο Μάθημα ΙΧ του ίδιου Σεμιναρίου. Ο ίδιος επισημαίνει εδώ ότι αποκλίνει από τον Φρόιντ. Λέει πράγματι: *η βαθμίδα της γνώσης που ανακαινίζει ο Φρόιντ με τη μορφή του ασυνειδήτου, δεν προϋποθέτει καθόλου απαραίτητα το πραγματικό που χρησιμοποιώ*¹². Από ετούτη τη παρατήρηση συγκρατώ ότι, σύμφωνα με τον Λακάν, η φροϊδική θεωρία του ασυνειδήτου δεν προϋποθέτει το πραγματικό και ότι θα μπορούσε να σταθεί δίχως πραγματικό.

Το πραγματικό που λειτουργεί στον αναλυτικό λόγο είναι δικής του επινόησης, πρόκειται - όπως αναφέρει ο Λακάν - για *την αντίδρασή του* στη φροϊδική άρθρωση του ασυνειδήτου: *αντιδρά εν προκειμένω επινοώντας το πραγματικό*. Ο Λακάν φτάνει στο σημείο να ανάγει το πραγματικό στο να μην είναι τίποτε άλλο παρά *η συμπτωματική του απάντησή*¹³ ως προς το φροϊδικό ασυνείδητο. Αυτό σημαίνει ότι αφαιρούμε από ετούτο τον όρο κάθε καθολική αξίωση, ότι τον ανάγουμε στο σύμπτωμα του ενός-ολομόναχου. Υπάρχουν πολλά να ειπωθούν εδώ, αλλά συντομεύω.

Ας επανέλθουμε στην ιδέα ότι η θεωρία του Φρόιντ δεν προϋποθέτει το πραγματικό. Ναι, αναμφίβολα, αλλά εκφράζει ότι κάτι λειτουργεί, επιτρέποντας στο υποκείμενο να διακρίνει - ας πούμε, χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες - μεταξύ ονείρου ή ψευδαίσθησης, από τη μία πλευρά, και πραγματικότητας, από την άλλη.

Υποκαθιστώ χωρίς να ανακαλώ

¹¹ Lacan J., The Seminar, Book XXIII, The Sinthome, ό.π., σ. 18.

¹² Πρβλ. ό.π., σ. 132.

¹³ Ibid.

Ο Φρόιντ άλλαξε πολύ συχνά γνώμη σχετικά με το καθεστώς του μηχανισμού, αυτής της συσκευής που αποκαλεί *Realitätsprüfung*, δοκιμασία πραγματικότητας, όπως έχει μεταφραστεί. Το να υποστηρίξει κανείς, όπως το κάνει ο Λακάν, ότι δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο, σημαίνει να αγνοήσει τη δοκιμασία πραγματικότητας, να ακρωτηριάσει τη φροϊδική θεωρία από έναν όρο που ωστόσο φαίνεται ουσιώδης και θεωρείται ως τέτοιος από τους ψυχαναλυτές.

Τι θράσος να μηδενίζει τη δοκιμασία πραγματικότητας και, επιπλέον, να το καταλογίζει στον Φρόιντ! Ωστόσο, η φροϊδική θεωρία δεν είναι τόσο σαφής ώστε να μην μπορούμε να διακρίνουμε, μέσα από το έργο του, τι κρατάμε και τι απορρίπτουμε πάνω σε αυτό σημείο. Στο έργο του Φρόιντ - το οποίο δεν είναι ο γαλλικός κήπος που φύτεψε ο Λακάν, αλλά μια ζούγκλα - υπάρχει χώρος για επιλογή. Ο Λακάν επιλέγει να επιτονίσει στον Φρόιντ εκείνο που σχετικοποιεί, ή ακόμη και καθιστά απατηλό, την ίδια την έννοια της δοκιμασίας πραγματικότητας. Αν και για έναν αναλυτή το ζήτημα είναι συναρπαστικό, εδώ μπορώ να το προσεγγίσω μόνο εν συντομία.

Γι' αυτό λοιπόν θα περάσω αμέσως στο σύντομο και πολύ σημαντικό κείμενο του Φρόιντ με τίτλο «Διατυπώσεις για τις δύο αρχές της ψυχικής - ή «νοητικής», ανάλογα με τη μετάφραση - λειτουργίας» του 1911, αφήνοντας στην άκρη δύο κείμενα που προηγούνται, το πρώτο στο «Σχεδιάσμα για μια επιστημονική ψυχολογία» του 1895, το δεύτερο στο περίφημο κεφάλαιο VII της *Traumdeutung*. Αφήνω επίσης στην άκρη το κείμενο που γράφτηκε τρία χρόνια αργότερα για τη μεταψυχολογία των ονείρων, όπου δηλώνει - πιστεύω για πρώτη φορά, όπως επισημαίνει ο Τζέιμς Στρέιτσει (James Strachey), ο αξιοθαύμαστος μεταφραστής ολόκληρου του έργου του Φρόιντ στα αγγλικά - ότι το εγώ είναι η έδρα της δοκιμασίας πραγματικότητας (το σημειώνει επίσης στο κείμενό του για τη *Verneinung*). Ο Φρόιντ εισάγει τον όρο *δοκιμασία πραγματικότητας* για πρώτη φορά στις «Διατυπώσεις για τις δύο αρχές...», αλλά πρέπει άμεσα να σημειωθεί ότι οι ασυνείδητες διεργασίες αδιαφορούν για τη δοκιμασία πραγματικότητας, δεδομένου ότι είναι αδιαπέραστες από τη δράση της.

Πρώτον, το κείμενο στοχεύει να αρθρώσει τη σχέση μεταξύ της αρχής της ευχαρίστησης και της αρχής της πραγματικότητας. Επικεντρώνεται στη θέση του Φρόιντ σύμφωνα με την οποία το αποφασιστικό γεγονός στην ψυχική ανάπτυξη είναι η *Einsetzung*, η εγκαθίδρυση της αρχής της πραγματικότητας, που θα αποτελούσε ύψιστης σημασίας πρόοδο: η αρχή της πραγματικότητας υποκαθιστά ό,τι ήταν ευχάριστο, αναζητούμενο υπό την κυριαρχία της αρχής της ευχαρίστησης, δηλαδή ένα *Lustgewinn*, ένα κέρδος ευχαρίστησης, ένα *υπερ-απολαμβάνειν*. Εδώ έχουμε την ικανοποίηση να ξαναβρίσκουμε στην ψυχανάλυση ένα από τα πιο παραδοσιακά σχήματα, σύμφωνα με το οποίο το να μεγαλώνει κανείς, να φτάνει στην ωριμότητα, συνεπάγεται να απαρνείται την ευχαρίστηση για να αντιμετωπίσει τη σκληρή πραγματικότητα. Τέρμα τα γέλια! Ωστόσο, όπως έχει ήδη σημειωθεί, το ασυνείδητο δεν αναγνωρίζει τη δοκιμασία πραγματικότητας.

Σ' αυτό προστίθεται μια ουσιαστική σημείωση του Φρόιντ που διαφοροποιεί, ή και αντιφάσκει, με την ιδέα μιας καθαρής και απλής υποκατάστασης της πρώτης αρχής από την δεύτερη. Ο ίδιος ο Φρόιντ διαφοροποιεί τα λόγια του: θα ήταν λάθος να πιστεύουμε ότι η υποκατάσταση της αρχής της ευχαρίστησης από την αρχή της πραγματικότητας συνεπάγεται καθαίρεση, ανάκληση, κατάπτωση (*Absetzung* στα γερμανικά). Πράγματι - ο όρος με τον οποίο μεταφράζω τη λέξη *Wirklichkeit* - αυτή η υποκατάσταση επιτρέπει αντίθετα, λέει ο Φρόιντ, τη διατήρηση, τη διαφύλαξη της αρχής της ευχαρίστησης.

Με άλλα λόγια, και για να παρωδήσω μια διάσημη φράση του Κλαουσβίτς (Clausewitz), η υποκατάσταση επιτρέπει την συνέχιση της αρχής της ευχαρίστησης μέσω της αρχής της πραγματικότητας. Αυτό που πρόκειται να αποκτηθεί *via* (μέσω) της αρχής της ευχαρίστησης και στη συνέχεια *via* (μέσω) της αρχής της πραγματικότητας, είναι πάντα το *Lustgewinn*, σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί μερικές φορές ο Φρόιντ και που θα μεταφράσουμε με την έκφραση του Λακάν: το υπερ-απολαμβάνειν. Και αυτό αποδεικνύεται,

για να χρησιμοποιήσω αυτή τη φορά τη διατύπωση του Λακάν, αδύνατο να αρνητικοποιηθεί (*impossible à négativer*) από την αρχή της πραγματικότητας.

Όνειρο και τρέλα

Εν συντομία, ας πούμε ότι αν επιλέξουμε να προκρίνουμε αυτή την προοπτική και όχι εκείνη της λεγόμενης δοκιμασίας πραγματικότητας, αποδεικνύουμε ως προς τι η κατάσταση του ονειρευόμενου είναι αδιάσειστη, και ότι το ζύπνημα είναι απλώς αυταπάτη. Το να ξυπνάς σημαίνει να συνεχίσεις να ονειρεύεσαι με ανοιχτά τα μάτια. Υπό αυτή την έννοια, πράγματι, *δεν πρόκειται για τίποτε άλλο παρά για όνειρο*. Για τον Φρόντ, το παραλήρημα ανήκει στην ίδια κατηγορία ψυχικών φαινομένων με το όνειρο. Ίδου τι αναφέρεται στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης της *Traumdeutung*: *το όνειρο είναι το πρώτο στοιχείο μιας κατηγορίας ανώμαλων ψυχικών φαινομένων, τα άλλα μέλη της οποίας είναι οι υστερικές φοβίες, οι εμμονές και τα παραληρήματα* - θα άξιζε να ξέρουμε γιατί βάζει τις υστερικές φοβίες και τις εμμονές στο ίδιο κεφάλαιο - *δεν το έχω σκεφτεί ακόμη*.

Επιπλέον, στο κεφάλαιο της *Traumdeutung* με τίτλο «Σχέσεις μεταξύ ονείρου και ψυχικών ασθενειών», ο Φρόντ αντιμετωπίζει το όνειρο και την τρέλα επί ίσοις όροις. Τον βλέπουμε να παραθέτει φιλοσόφους για να υποστηρίξει τη θέση του. Δεν το συνηθίζει - αν χρειαζόταν να απαριθμήσει κανείς την εμφάνιση φιλοσόφων στο κείμενό του, είναι εξαιρετικά σπάνιο. Ε, λοιπόν, εδώ, παραθέτει τον Καντ: *Ο τρελός είναι κάποιος που ονειρεύεται ζύπνιος* - που είναι πραγματικά μια φροϊδική θέση - και στη συνέχεια τον Σοπενχάουερ που λέει ότι *το όνειρο είναι μια σύντομη τρέλα και ότι η τρέλα είναι ένα παρατεταμένο όνειρο*.

Πρέπει μήπως να κάνουμε αυστηρή διάκριση μεταξύ του ονείρου ως καθολικού φαινομένου και της τρέλας που πλήττει μόνο λίγους; Η κοινή λογική θα ήθελε να τα ξεχωρίζουμε μεταξύ τους, όχι να τα εισάγουμε στην ίδια κατηγορία. Ωστόσο, είναι ιδιαιτερότητα της ψυχανάλυσης να βλέπει μεταξύ των δύο μόνο ποιοτικές διαφορές και όχι διαφορές στη φύση τους, για να ξαναπάρουμε κατά προσέγγιση τον προσανατολισμό του Κλεραμπώ (Clérambault) που ανέφερε χθες ο Φ. Λεγκίλ (F. Leguil). Είναι ιδιαιτερότητα της ψυχανάλυσης να θέτει αυτά τα φαινόμενα σε συνέχεια, ενώ εναπόκειται στους θεματοφύλακες της κοινής πραγματικότητας να τα διακρίνουν μεταξύ τους και να χαράζουν μια αδιαπέραστη γραμμή μεταξύ του φυσιολογικού και του παθολογικού.

Παρά τις συντομεύσεις που έπρεπε να κάνω για να αποφύγω την αδικαιολόγητη παράταση αυτής της καταληκτικής ομιλίας, πιστεύω ότι πρότεινα έναν σαφή προσανατολισμό για τις εργασίες που θα παρουσιαστούν, σε δύο χρόνια, στο επόμενο συνέδριό

Μετάφραση: Καράλη Ιουλία

Επιμέλεια : Ντόρα Περγέση, Έλφη Κιλλαχίδου Lefeuvre